

SUMMARY

NIKOLAY RADVANI – A LEADER IN ARCHIVE IN PODKARPATSKA RUS (Dévoted to 75 – th anniversary of his death)

Delegan M. (Uzhhorod)

About the life activities of Nikolay Radvanyi – the Archive Researcher of Podkarpataska Rus based on the Archive documents being under scientific analysis for the first time.

**ТАК ЛАМАЛИСЯ ДОЛІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ МОЛОДІ.
ЧОМУ СТАНИЧНУ ОРГАНІЗАЦІЮ ОУН В БЕДЕВЛІ
НАЗВАЛИ ІМ'ЯМ „ПЕРЕМОГИ”?**

ДОВГАНІЧ О.Д. (Ужгород)

Історіографія проблеми репресованих учасників станичної організації ОУН „Перемога” в с. Бедевля Тячівського району в другій половині сорокових років минулого століття тільки започатковується. Її підпільну діяльність досі ніхто не вивчав і про неї не написано жодних матеріалів. Автор статті вперше опрацював архівно-слідчу кримінальну справу і вперше подає на суд читача свою коротку розвідку про репресованих громадян тоталітарним режимом. Крім цього, мешканець Бедевлі Василь Маркуш допоміг автору статті зібрати короткі спогади та деякі короткі відомості біографічного характеру від самих засуджених Юрія Маханця, Василя Бедея, Миколи Фабриція та інших учасників цієї організації.

* * *

Тепер відомо, що на території Закарпатської області у післявоєнний період „діяло” чимало так званих антирадянських організацій і груп, створених як самими їх учасниками, так і провокативним методом таємними агентами колишнього КДБ. Вищезгадана організація в Бедевлі була створена на базі такої допомоги.

Серед антирадянських організацій були такі, що склалися з учнів одного або кількох класів однієї середньої школи чи технікуму („Безробітна партія “ і „Воля” з с. Великі Лучки Мукачівського району, „Молода гвардія” з м. Берегова, „Смерть” з м. Ужгород, з одного окремого міста і навколишніх сіл („Спілка визволення Закарпаття” з с. Макарівово Мукачівського району, „Нескорена юність” з м. Мукачева, „Зоря Підкарпаття” з м. Виноградів), а також з декількох районів (організації Хустського педучилища, „ЗУП”(Закарпато-українські повстанці), „Смевор-у” (Смерть ворогам України) та ін. Діяли й такі організації, які не мали своєї назви, зокрема, в Хусті, Перечині, в Білках Іршавського, Березові Хустського, Річці Міжгірського, Чопі Ужгородського, Великому Бичкові Рахівського районів.

Неоднозначним, а іноді й суперечливим був і зміст їх роботи. Так, одні збиралися на конспіративні збори, але не завжди вели відповідні протоколи, інші ні; частина учасників підпільних антирадянських організацій приймала клятву, більшість цього не робила і не писала та-

кої. Частину арештованих слідчі КДБ називали просто учасниками антирадянських організацій, інших- членами ОУН, але різниці у змісті їх роботи не фіксували. Одні готували і поширювали антирадянські листівки, в інших такої форми роботи не виявлено. Деякі організації й групи провели певні антирадянські акції, інші проголошували лише наміри, але всіх однаково судили.

Як бачимо, в класичному розумінні тут нема жодного натяку на повнокровну конспіративну молодіжну організацію, яка виступала б проти існуючої системи, її ідеології та порядків. Часто це була самодіяльність таємних агентів КДБ, які створювали штучно такі організації і передавали кримінальні справи в суди, особливі наради і військові трибунали, а судові органи це затверджували.

За структурою, змістом, формою діяльності та незвичайними учасниками станична організація ОУН „Перемога” значно відрізняється від інших. Як свідчать документи, вона вважалася лише частиною великої і розгалуженої на Тячівщині „Організації визволення Закарпатської України” (ОВЗУ), діяльність якої ще ніде й ніколи не вивчалася і не розглядалася [1].

Назвемо тут хоча б її учасників: Ф.І. Полашин, він же В.І. Поліщук – кіномеханік Тячівської районної кінофікації, І.В. Чонка (Бедевля) – учень середньої школи, І.І. Когут (Калини) – селянин, О.І. Ковальчук – заготувач кооперативу (засуджені на 25 років таборів); І.Ю. Дьолог (Калини) робітник ліспромгоспу, С.М. Полага (Руська Мокра) – секретар сільради, І.С. Немеш (Ганичі) – секретар сіль-

ради, М.І. Куцин (Калини) – продавець кооперативу, С.І. Гук (Теребля) – учень середньої школи, В.В. Негря (Угля) – учень школи, Б.І. Ващишин (Хуст) – учень школи, М.М. Цьока (Нересниця) – бухгалтер ліспромгоспу (засуджені на 10 років), М.М. Маханець (Бедевля) – селянин, засуджений на 6 років [2].

На попередньому слідстві про таку назву станичної організації „Перемога” майже ніхто із заарештованих не говорив. У даному випадку така назва сприймається ще й неоднозначно: з одного боку слово „перемога” асоціюється з розгромом фашизму в роки Другої світової війни, з другого, мабуть, – з майбутньою перемогою національно – визвольних змагань за проголошення незалежності України. Так це чи не так, але вона в документах названа „Перемогою”. Про яку перемогу конкретно йдеться, це точно могли б пояснити хіба що самі учасники організації, які на теперішній час залишилися в живих, якщо в цьому питанні вони компетентні.

Хто опинився в цій організації? Неймовірно, але факт. З 12 ‘засуджених її учасників більше половини, а точніше 7 були добровольцями зокрема Чехословацького армійського корпусу – троє (Федір Іванович Бедей, Василь Васильович Вайнагій, Юрій Степанович Маханець), четверо – Червоної армії) Василь Васильович Бедей, Андрій Васильович Рішко, Микола Васильович Тиводар, Микола Михайлович Фабрицій [3]. Більше того, Василь Вайнагій, Юрій Маханець, Василь Бедей і Микола Тиводар були нагороджені медалями „За перемогу над Німеччиною в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.” за бойові заслуги на фронтах

війни, а Василь Вайнагій ще медаллю „За визволення Праги”. Але про все це говорилося лише на судовому засіданні, а під час попереднього слідства до уваги не бралось.

За допомогою мешканця с. Бедевлі Василя Миколайовича Маркуша, добровольця Червоної армії, а потім репресованого, одержав короткі біографії трьох із вищезгаданих (Юрія Степановича Маханця, Василя Васильовича Бедея та Миколи Михайловича Фабриція). Ось деякі відомості про їх життєвий шлях та участь в бойових діях на фронтах війни.

Юрій Маханець, 1919 року народження, 25 липня 1940 року нелегально перейшов угорсько-радянський кордон і опинився в Радянському Союзі. Був засуджений особливою нарадою на 3 роки і відправлений в Івдельтабір на Уралі. У січні 1943 року після амністії був звільнений. Його шлях проліг в Бузулук, де формувалася чехословацька військова частина. Після певного навчання він опинився на фронті у складі чехословацького окремого батальйону і у березні 1943 року взяв участь у перших боях в районі села Соколово Харківської області. Потім були бої за визволення Києва, Білої Церкви та інших міст і сіл України.

Після навчання в десантних військових частинах у 1944 році у складі десантної групи опинився на території Словаччини в районі Банської Бистриці. Тут на чолі групи з 5 солдат одержав завдання підірвати важливий стратегічний міст. Завдання було виконано, але сам командир групи був поранений і відправлений до Львова в госпіталь. Після видужання закінчив курси водіїв і до кінця війни у

складі своєї військової частини возив бензин на фронті. Після перемоги повернувся додому і став допомагати батькові в його господарстві.

8 травня 1947 року Юрій Маханець був арештований працівниками Тячівського районного відділу КДБ і обвинувачений в роботі місцевої організації ОУН. Після двомісячного слідства 9 червня 1947 року відбувся суд військового трибуналу прикордонних військ МВС Закарпатського округу і за статтю 54-1 „а” Карного кодексу УРСР був засуджений на 10 років виправно-трудова таборів і 5 років поразки в правах.

Його односельчанин Василь Васильович Бедей після визволення Закарпаття у листопаді 1944 року пішов добровольцем до Червоної армії. Воював на території Угорщини і Словаччини, а також в районі Моравської Острави в Чехії, був двічі поранений в груди й око, і дотепер носить осколки в своєму тілі. У 1945 році демобілізувався із 140-ої піхотної дивізії. 12 квітня 1947 року теж був арештований і звинувачений в українському буржуазному націоналізмі та засуджений військовим трибуналом. Живе в селі Грушово Тячівського району.

Микола Фабрицій, 1926 року народження в селі Бедевля, після закінчення чотирьох класів народної школи вчився в Хустській гімназії, після працював в господарстві батька. 23 жовтня 1944 року село Бедевля було звільнено від окупантів і Микола Фабрицій подався добровільно в ряди Червоної армії. В Ужгороді пройшов короткочасну військову підготовку і разом з іншими закарпатськими добровольцями відправлений на фронт у складі 2-ої

гвардійської повітряно – десантної дивізії полковника Чорного. Був важко поранений, лікувався, повернувся додому після війни і працював у Тячеві. У 1947 році засуджений на 10 років таборів разом з своїми односельчанами[4].

Невипадково відразу виникає питання, як могло статися, що вчорашні учасники бойових дій після переможного завершення війни стали через рік-два на протилежні антирадянські позиції? Що спонукало їх відкинути і фронтові заслуги, і процес возз'єднання рідного краю з Україною? Це надто важко пояснити. І однозначної відповіді нема. Якщо вони свідомо перейшли на антирадянський шлях через певні причини (післявоєнні труднощі і побутова критика недоліків) – це одна справа. А якщо вони виявилися жертвами тодішнього КДБ і з них штучно створили націоналістів і ворогів – це цілком інший, цілком упереджений і трагічний бік справи.

А тепер про зміст так званої антирадянської діяльності станичної організації ОУН „Перемога”. В обвинувальному висновку кожному підсудному було записано таке звинувачення, що він „добровільно вступив в антирадянську організацію українських націоналістів, яка ставила своєю метою повалення радянської влади і встановлення самостійної української держави”. Якою конкретною роботою згаданої організації можна підтвердити таку „велику” мету? Що про це говориться в протоколах допитів підсудних і рішеннях військового трибуналу?

Найперше скажемо, що досі конкретно виявлено? Всі засуджені мали псевдоніми: М.М. Фабрицій – „Дон”, В. М. Ма-

ханець – „Дунай”, В.В. Бедей – „ Явір”, Ф.І. Бедей – „Діброва”, Ф.В. Удичка – „Орел”, А.В.Рішко – „Заєць”, М.В. Тиводар – „Переможець”. Дехто твердив, що текст клятви існував, але у справі його не виявлено й ніхто не зміг пригадати, чи приймали її члени організації.[5].

За документами справи є чимало суперечностей, в першу чергу в тому, хто був станичним організації ОУН в Бедевлі. М.М. Фабрицій твердив, що він обіймав цю посаду, а фактично в жовтні 1946 року станичним був І.В. Чонка, який завербував в організацію самого М.М. Фабриція і затвердив його пізніше заступником станичного. З лютого 1947 року останній був рядовим членом організації, а І.В. Чонку вважав керівником окружного проводу ОУН. Об'єктивне світло на це б пролила кримінальна справа, по якій засуджено Івана Чонку.

Які завдання ставилися перед станичною організацією „Перемога”? У сконцентрованому вигляді вони зафіксовані у обвинувальному висновку і їх можна звести до таких пунктів, як вербовка нових членів до ОУН; організація розвідки і контррозвідки проти органів КДБ, МВС, радянського і партійного активу і організація терористичних актів над ними; естафетний зв'язок між членами організації зверху до низу; виховання населення в націоналістичному дусі; підготовка збройних боїв і у відповідних умовах їх перехід до збройної боротьби і, з рештою, „повалення” радянської влади і утворення „самостійної України” [6].

А тепер конкретно про те, що було зроблено для виконання таких неординарних завдань, за що фактично звинувачува-

ли учасників станичної організації? На першому плані була так звана націоналістична література, яку можна було читати і поширювати серед своїх друзів (але назви таких книг не зафіксовано). Найбільш оперативною справою була підготовка і розповсюдження антирадянських листівок. Хоч у протоколах допиту записано, що окремі члени організації розмножували листівки (М.М. Фабрицій, М.В. Шелевер), а В.М. Маханець – антирадянську пісню, проте *ніде не сказано, хто писав тексти листівок і хто друкував їх на друкарській машинці.* Більше того, в справі відсутня експертиза таких текстів, як і експертиза самої машинки, обов'язкових у таких випадках.

Якщо спробувати проаналізувати так звані терористичні акти, то в цьому випадку можна говорити лише про окремі бажання або наміри здійснити їх. Конкретні факти чи прізвища з цього питання цілком відсутні. А засуджений в іншій організації Іван Чонка визнавав на одному допиті, що станичні організації не ставили собі за мету таких завдань, як терористичні диверсії і диверсійні дії, і не прагнули створювати диверсійних боївок.

У деяких протоколах допитів було сказано, що станичний збирав членські внески, але скільки було зібрано і від кого і за які місяці – годі шукати. Частина членів організації визнавали, що були зв'язковими, зокрема В.І. Бедей, Ф.В. Удичка, М.В. Шелевер та інші, але що злочинного зробили, не відомо. А деякі пункти завдань зовсім не виконувалися членами організації. І серед них найбільш небезпечні і найбільш конкретні [7].

6 квітня 1947 року члени організації М.М. Фабрицій, М.В. Шелевер, В.І. Бедей були арештовані. 11 квітня – В.М. Маханець, В.В. Бедей, Ф.І. Бедей, В.В. Вайнагій, М.Ю. Монько, 16 квітня – Ф.В. Удичка, 7, 8 та 13 травня – А.В. Рішко, Ю.С. Маханець, М.В. Тиводар. Їх кримінальна справа розглядалася 9 червня 1947 року на закритому засіданні військового трибуналу прикомандованого військ МВС Закарпатського округу без виклику свідків, участі прокурора і захисту, щоб *ніхто не зашкодив завершити свавільне правосуддя.* Одинадцять учасників станичної організації були засуджені на 10 років таборів з поразкою в правах на 5 років. Єдиний Ф.В. Удичка одержав 6 років.

Всі були відправлені у виправно – трудові табори Воркути, Караганди, Джезказгану та інші. З них поділилися своїми спогадами про перебування в таборах ГУЛАГу троє бедевлянців – Юрій Маханець, Василь Бедей та Микола Фабрицій.

Тернистий шлях Юрія Маханця проліг з Ужгорода до Львова на пересильний пункт, звідти до Києва, а потім до Москви, де в Бутирській тюрмі просидів 9 місяців. Тут переніс ще важчі муки і був відправлений в Печорський табір, де відбув три роки. Потім його відправили в табір Рильськ, де працював на руднику Медвежка. Звідси у 1956 році повернувся додому. Працював в колгоспі, виїжджав на заробітки в східні області України, як будівельник, поки не вийшов на пенсію. Його односельчанин і воїн Чехословацького армійського корпусу переніс страхітливі муки в таборі Караганди до звільнення, тобто до 1956 року. Помер в 1974 році.

Микола Фабрицій опинився аж у таборі Колими, якому віддав 10 років своєї важкої безплатної праці. Правда, після звільнення став бульдозеристом і працював там, будучи уже на волі, на золотих копальнях. Після повернення додому одружився, виростив трьох синів і працював на бульдозері в Усть – Чорнянському лісокомбінаті. Коли йому вибрали останній осколок, що був близько до серця у Львівському медичному інституті, став працювати майстром на Тересвянському деревообробному комбінаті, поки не вийшов на пенсію. Очолював сільську організацію інвалідів війни, допомагав вдовам та інвалідам і в грудні 1999 року помер.

Василь Бедей після суду був відправлений на Урал в м. Тур'їнськ, де працював на лісопилному заводі, потім на лісо-сіці, де від важкої праці і недоїдання так схуд, що на ньому були лише шкіра й кістки, навіть ходити не міг. Після удару конвоїра, його віднесли в лікарню, а після певного видужання відправили в Казахстан в Караганду на роботу в шахту, де спочатку був ланковим, а згодом бригадиром, хоч лякався приймати таку посаду, бо попереднього бригадира „блатники” вбили.

Його умовили стати бригадиром, але він вибрав собі закарпатських в'язнів. І коли на них напали табірні злодії, вони їх

провчили і побили їх так, що ті потрапили в карцер і в лікарню. Після цього бригада спокійно працювала. Але Бедей потім паралізувало, через що не міг працювати. Та якось вдалося передати скаргу в Москву, після чого його звільнили і відправили додому [9].

У 1954 – 1956 роках 7 чоловік було звільнено з таборів, на інших п'ятьох відсутні конкретні дані. Всі реабілітовані в грудні 1991 року. В постанові на реабілітацію з цього приводу зокрема вказувалося, що антирадянську діяльність членів згаданої організації ОУН не доведено. В основі звинувачень були особисті і непослідовні зізнання, які не підкріплялися іншими фактичними доказами. Попереднє слідство велося з грубими порушеннями законності і застосуванням фізичних методів тиску і залякування підсудних [10].

Так ламалися долі молодих людей, які ще лише розпочинали жити при радянській системі. І повним абсурдом треба вважати той факт, що серед них опинилося в даній організації аж 7 добровольців Червоної армії та Чехословацького армійського корпусу, які воювали проти фашизму і зрештою уже дома стали „ворогами” нової влади, яка тоді себе вважала „найдемократичнішою в світі”. Якою була ця „демократія” свідчить аналіз „роботи” станичної організації ОУН „Перемога”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Ф.2558. – Оп.1. – Спр.978. – Арк.544.
2. Там само. – Спр.977. – Арк. 550–552.
3. Там само. – Арк.15, 97, 133, 167, 260, 283; Спр.978. – Арк. 28, 46, 82.
4. Архів О.Д. Довганича: спогади Ю. Маханця, В. Бедей, М. Фабриція.
5. ДАЗО. – Ф.2558. – Оп.1. – Спр.977. – Арк.15, 97, 167, 198; Спр. 978. – Арк.28, 47.
6. Там само. – Спр.977. – Арк.236.
7. Там само. – Арк.71, 97, 108, 148, 167.

8. Там само. – Спр.978. – Арк.336.
9. Архів О.Д. Довганича: спогади Ю.Маханця, В. Бедея, М.Фабриція.
10. ДАЗО. – Ф.2558. – Оп.1. – Спр.978. – Арк.542.

РЕЗЮМЕ

ТАК ЛОМАЛИСЬ СУДЬБИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ МОЛОДЕЖІ. ПОЧЕМУ „СТАНИЧНУЮ ОРГАНІЗАЦІЮ ОУН В БЕДЕВЛІ НАЗВАЛИ ІМЕНЕМ „ПОБЕДИ”?

Довганич Е.Д. (Ужгород)

В статті вперше досліджена історія підпольної антисовєтської діяльності станичної організації ОУН „Перемога” в с. Бедевля Тячевського району Закарпатської області. Підсудимі були обвинені в українському буржуазному націоналізмі на основі противоречивих показань, не підтверджених ніякими фактичними доказательствами або документами. Следствие проведено з суттєвими порушеннями законності, поэтому все осужденные реабилитированы.

SUMMARY

SUCH HAS BROKEN THE FATES OF TRANSCARPATHTIA YOUTH. WHY DID THE LOCAL ORGANIZATION OUN IN BEDEVLYA NAMED “VICTORY”?

Dovhanych O. (Uzhgorod)

In article discover for the first time the history of secret anti-soviet activity local organization OUN “Victory” in Bedevlya, Tyachevo region, Transcarpathia. The prizeners were accused in Ukrainian nationalism on the base of contradiction evidence, didn't confizmed any real arguments or documents. Gudicial inquiry have carsild out with many infringements, that is why all sentenced are rehabilitated.

РЕФОРМАТСЬКЕ ДУХОВЕНСТВО ЗАКАРПАТТЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40 - 50-х РОКАХ

ЛЕШКО О.В. (Ужгород)

Проблема місця і ролі реформатського духовенства Закарпаття другої половини 40 – 50-х років минулого століття дослідниками вивчена ще вкрай слабо. Коло наукових зацікавлень науковців у висвітленні даної проблеми, як правило, обмежується лише періодом угорської окупації нашого краю, а тому при написанні цього дослідження нами використані нові історичні джерела, які висвітлюють особливості державної політики щодо реформатського духовенства краю.

У центрі уваги – і пройдені життєві шляхи двох людей, однаково наближених до Бога, позаяк обидва – священники, одні-

єї віри – реформати, свідки однієї епохи. Дивне переплетіння людських доль...

Але між ними – прірва: безжалісна Система одного зробила своїм улюбленим і незмінним слугою, іншого – пасинком, спелеливши душу, залишивши зневіру в справедливість та гіркі спогади про минуле, перекресливши майбуття.

Система неблаганна: комусь – почесі й привілеї, а комусь – крах надій і сподівань та життя на межі.

В історії реформатської церкви післявоєнного періоду вирізняються дві чільні постаті священників – Адальберта Генчі та Стефана Дерке, які відіграли най-